

SÅ VÄRVADES SVENSKEN AV RYSSLAND

En vän, säger han, en vän som heter Jevgenij Umerenko. Det var honom han träffade kvällen innan. De har känt varandra i några år.

Hur de träffades? Det är en lång historia, säger han. Den bottnar i hans dåliga ekonomi.

Han arbetade som konsult på Volvo Cars i Göteborg. Han har en stor familj: sex barn att sörja för, en stor och dyr lägenhet i centrala Göteborg. Så sparkade Volvo fyrahundra femtio personer, däribland honom. Han trodde att det skulle vara lätt att få ett nytt jobb med tanke på hans utbildning, hans bakgrund. Så blev det inte.

Han fortsätter att berätta: om skatteåterbäringen som han dumt nog köpte en motorbåt för, momsinsbetalningarna, räkningarna, lånen – han har, som han säger, hiskeliga lån nu – och jobben han sökte, jobben han inte fick, de misslyckade försöken att hitta en billigare lägenhet.

Det är onsdagen den 27 februari 2019, mitt på dagen, en ovanligt varm dag för årstiden. Fyra personer sitter runt ett bord i arresten på Solna polisstation: den gripne, hans advokat, en kriminalinspektör, någon från Säpo. Man har inledningsvis talat om för honom om att han inte behöver svara på frågorna. Han svarar på frågorna. Snart har han kommit fram till Jevgenij Umerenko.

Till slut, säger han, till slut fick de hjälp av hustruns föräldrar i Alma Ata, Kazakstan. Föräldrarna har skickat pengar via bekanta eller om de är släktingar, han vet inte, de skickar i alla fall pengarna via det ryska konsulatet i Göteborg och varje gång har pengarna levererats av denne Jevgenij Umerenko.

Hur mycket?

Ungefär tiotusen varje gång.

Varför kunde han och hans hustru inte få pengarna direkt av konsulatet?

Han vet inte.

När träffade han Jevgenij första gången?

Vi kan kalla honom K. Han säger att han någon gång 2017 blev uppringd av en kvinna som talade med kraftig engelsk brytning och hon bad honom komma till det

ryska konsulatet. Han tyckte att det lät som han säger "skumt", det tyckte han, men han gick dit och där fick han instruktioner om när och var han skulle träffa den person som skulle leverera pengarna från svärföräldrarna och den person han träffade två veckor senare, i Göteborg, utanför Stora teatern, var Jevgenij Umerenko. Han fick 10 500 kronor i ett kuvert. Det bör ha varit vårvintern 2017. Sedan bjöd Jevgenij på restaurang.

Kvällen före förhöret hade K och Jevgenij Umerenko gripits av civilklädd polis på restaurang Kristallen som ligger på Kungsgatan i Stockholm. De hade promenerat dit tillsammans från Hötorget.

K hade kommit med pendeltåget från Södertälje fyra timmar tidigare, strosat runt och lämnat sin mobiltelefon i en förvaringsbox på Stockholms central. Umerenko hade som vanligt bestämt mötesplatsen. De hade fått in mat och dryck, Umerenko med ett anteckningsblock på bordet, K med den svarta plastpåse han fått under promenaden i jackfickan. (Den visade sig innehålla ett vitt kuvert och i kuvertet fanns 27 800 kronor.)

Umerenko släpptes på platsen efter att ha legitimerat sig som diplomat. K kördes till polishuset i Solna, underkastades ett första förhör som skulle ta sju minuter och omfatta en enda fråga efter att han fått veta att han misstänktes för olovlig underrättelseverksamhet mot Sverige som skulle ha pågått mellan 2017 och 2019, på olika platser i landet, till men för Sveriges säkerhet: Hur ställde han sig till anklagelsen?

K svarade att han tyckte det lät konstigt. Han hade inte gjort något som äventyrar Sveriges säkerhet. Med det lät man sig nöja för kvällen. Under de sexton förhör som följde, merparten flera timmar långa, skulle han fortsätta att neka till anklagelsen, med tiden allt mera fåordig, motsträvig:

- Det är en ledande fråga.
- Det har jag redan berättat om.
- Jag har ingen ytterligare kommentar.

Det sista förhöret hölls nästan två år efter gripandet. Han erkände fortfarande ingenting. Åtalet kom i februari. Rättegång väntar i augusti.

K nekar till anklagelsen. Han meddelar via sin advokat att han inte vill kommentera åtalet, inte heller andra påståenden om honom. K har av åklagaren ålagts yppandeförbud.

Jevgenij Umerenko utvisades, av Säkerhetspolisen identifierad som SVR-officer, ambassadråd enligt protokollet, kultur och vetenskap på repertoaren. Till ambassaden i Stockholm kom han 2016 efter att ha tjänstgjort i Tyskland, Turkiet och Schweiz.

SVR var tidigare KGB:s första direktorat, det vill säga utrikesunderrättelsetjänsten, det vill säga Svärdet - FSB, inrikes tjänsten, kallas Skölden - med uppgift att tillskansa sig hemligheter, makt, inflytande i andra länder. Uppdraget fullföljs först och främst genom människor med tillgång till hemligheter, makt, inflytande. Spionens huvuduppgift är, precis som förr, att hitta dessa människor. SVR lyder direkt under president Vladimir Putin som kommer från den här världen och har byggt en kult inte bara kring sig själv utan även kring spionaget. Spioner, skriver Gordon Corrae i *Russians among us*, en bok om den grupp "sovande" ryska spioner som avslöjades i USA 2010, har kommit att spela hjälterollen i Putins Ryssland.

Ryssland är måhända inte en ekonomisk jätte, men ett område där det fortfarande var en första rangens makt var spionaget och Putin skulle satsa på underrättelsetjänster som ett medel att utöva makt och inflytande runt om i världen.

Hemligheter är i Putins värld mer att lita på än öppna källor. Jevgenij Umerenkos uppdrag i Sverige var att hitta dessa hemligheter. Ryssland har hittills inte kommenterat anklagelsen mot Jevgenij Umerenko. SvD har sökt den ryska ambassaden i Stockholm utan att man återkommit. Våra försök att nå Umerenko i Ryssland har också varit förgäves.

K var en man som genom sitt arbete hade tillgång till hemligheter.

K var en man med dålig ekonomi.

Dålig ekonomi är ett av de främsta skälen, numera antagligen det främsta, till att en människa låter sig värvas som spion. (De andra två: Sex. Politik.) Stig Bergling är ett exempel, marinspionen John A. Walker i USA en annan, den så kallade Ericssonspionen för några år sedan ett tredje.

I mars i år greps en italiensk marinofficer i ett parkeringsgarage i södra Rom sedan han lämnat ett USB-minne med 181 hemligstämplade dokument till en rysk militärattaché och fått 5 000 euro för besväret. Enligt hustrun befann han sig i en svår ekonomisk situation: "Han var helt enkelt desperat." I Bulgarien, samma månad, greps sex personer, fem av dem vid försvarsdepartementet och försvaret, flera kopplade till landets militära underrättelsetjänst, misstänkta för att ha sålt hemligheter till ryssarna; två ryska diplomater utvisade; motivet pengar enligt uppgifter i internationell press.

När K i mars 2017 fick sparken från Volvo Cars och stod utan jobb men med stora utgifter, skulder, "hiskeliga" lån var han i stort behov av pengar.

Vi har alltså, å ena sidan, Jevgenij Umerenko vid Rysslands ambassad i Stockholm med uppgift att hitta landsförrädare och, å den andra, K i Göteborg med ett trängande finansiellt behov. Frågan: Hur hittar de fram till varandra?

Den förklaring K avger i andra förhöret – ryssen som ombud för fruns föräldrar i Kazakstan – har han svårt att hålla fast vid under de fortsatta förhören, av flera skäl, främst därför att det visar sig att hon har fått pengar från dem, ganska mycket pengar, utan att han fått veta: hon har gömt dem för sin i hennes ögon slarviga, slösaktiga man – och som hon snart efter gripandet lämnar.

Det finns – för att försöka hitta fram till en förklaring – en annan ryss i den här historien, vi kan kalla honom A. Han kommer från S:t Petersburg, bor i Göteborg sedan flera år, med dubbla pass, anställd i ett industriföretag. A känner K genom sin fästmö som är ryska och som lärt känna K:s hustru.

De har träffats parvis. A har varit på någon fisketur i K:s motorbåt. När A:s fästmö flyttade till Sverige bestämdes att hennes dotter skulle få fortsätta i rysk skola för att inte avbryta hennes utbildning och eftersom det finns en rysk skola i Stockholm med distansundervisning beslöt de att hon skulle få gå där. För proven måste hon resa till Stockholm, ett par gånger per termin. A brukade följa henne till Stockholm. Skolan ligger inne på den ryska ambassaden på Gjörwellsgatan 31.

Under besöken på ambassaden, medan flickan satt med sina prov, blev A bekant med det ryska kulturrådet, sedan med dennes efterträdare Jevgenij Umerenko. Hur de träffades? A säger i ett förhör att han brukade sitta i biblioteket och det var

bibliotekarien, en kvinna, som presenterade dem för varandra. Det var strax efter bytet av kulturråd. Jevgenij Umerenko visade sig vara gift med bibliotekarien. Gift med bibliotekarien? Ja, Jevgenij Umerenko var gift med bibliotekarien.

A och Umerenko kom att äta middag tillsammans var gång A besökte Stockholm med fästmöns dotter, på en restaurang i närheten av ambassaden. Ibland följde dottern med, andra gånger var det bara de två.

Vad de pratade om? De pratade om sina hundar, säger A i ett förhör. Ja, Jevgenij hade också en hund. De pratade om idrott, om de olika ryska lag de höll på: Jevgenij på CSKA Moskva, han själv på FK Zenit. De pratade om livet. Jevgenij frågade ofta om kulturen i Sverige, om aktuella kulturella evenemang.

Pratade de om A:s arbete? Mycket lite, säger han. Han hade gjort klart för Jevgenij att han inte kunde prata om sitt arbete eftersom det var, som han säger i ett förhör, sekretessbelagt. Han ville ju inte hamna i en situation som den han nu hamnat i, i och med gripandet av K. Han hade varnat Jevgenij redan från början. Han kunde, säger han, inte ha en sådan relation med Jevgenij.

A bör, kort sagt, ha fattat vad Jevgenij Umerenkos uppdrag i Sverige sist och slutligen gick ut på. (A skriver i ett mejl att han inte kände sig som en person som höll på att värvas. Han skriver att han i övrigt inte minns några detaljer från allt som hände. Han är inte åtalad, inte anklagad för någonting.)

Jevgenij Umerenko, å sin sida, måste rätt snart ha fattat att A var ingen att bygga en karriär på: en god ekonomi, ett bra jobb, en relation han verkade vara mån om, nöjd med sitt liv i Sverige. "En man som inte dricker, som inte behöver kvinnor eller pengar, som inte har några politiska problem, som är nöjd med livet, en sådan människa kan man inte värva", som förre Mossadagenten Victor Ostrovsky uttrycker det i boken *Med sveket som vapen*.

Umerenko försökte säkert, hittade samtalsämnen: hundarna, fotbollslagen och, javisst, livet. Däremot kanske A skulle kunna koppla ihop honom med någon?

I juli 2016 kom Jevgenij Umerenko till Göteborg. Han hade hört av sig till A. De skulle träffas. De skulle gå på en pub vid Avenyn och dricka öl, umgås. De skulle titta på fotboll, på en rysk match, på sina telefoner. K skulle med. Det var en tisdag, semestertider.

A säger i ett förhör att Jevgenij hade uttryckt sitt intresse av att få träffa någon, nu när han var i Göteborg, någon som sysslade med kultur eller vetenskap. A kände varken författare eller musiker eller skådespelare, inom vetenskapen var det nästan lika skralt ... fast K hade varit knuten till Chalmers, doktorerat och forskat på Chalmers, arbetade tydligen med nya spännande projekt på Volvo Cars. Varför inte? 22 juli skickade A ett mess till K:

Hi K(...), what about tomorrow to have a beer in a pub? It will be my Russian friend also. We plan about 6.

K avlade sin civilingenjörsexamen i teknisk fysik vid Chalmers runt millennieskiftet, en av landets svårare utbildningar. Betygen var hyggliga, flera femmor på delkurserna, även om han höll på i sex och ett halvt år, två år längre än vad som var brukligt. Sex år senare doktorerade han. Det var samma år han gifte sig, första gången, med en två år yngre kvinna han kände från gymnasiet i Borås. De fick två barn tillsammans innan hon lämnade honom.

K stannade kvar på Chalmers. Han fick en projektanställning som förlängdes några månader i taget med uppdraget att försöka utveckla resultaten från avhandlingsarbetet. Han skrev artiklar som publicerades i vetenskapliga tidskrifter, både tillsammans med sin handledare, en professor, nu avliden, och andra. Han handledde doktorander.

K var, som en professor säger, "hyfsat duktig". Han var "bra på att uttrycka sig", säger en av K:s förra doktorander. Oklart om handledaren alltid hängde med.

Sommaren 2011 avslutades hans projektanställning för gott. Det var, säger hans andra hustru, "en stor chock för honom". Hon säger att han "älskade det jobbet".

Det är en man som identifierar sig som forskare, en akademiker med sitt namn under artiklar och forskningsrapporter, inte en anonym tjänsteman. Det framgår av förhören med vänner, kollegor, före detta fruar, samtal med kollegor, hans egna utsagor.

Tio månader gick utan lön, utan påhugg, innan han fick en anställning som konsult på Volvo Cars och därifrån kommer omdömen som: en enstöring, ingen team-worker, ganska fylld av prestige, mer en teoretiker än en praktiker, ansåg sig bättre än andra. "K(...) hade ju en doktorsexamen", säger en kollega från Volvo och det är

inte utan ironi. Han var "lite jobbig och hade många idéer", säger en chef som anställde honom, "trodde mycket om sig själv". Också lättsam, skojfrisk. I polisförhören betecknar K arbetet på Volvo som ett "skitjobb", "ett sketet ingenjörsjobb", ett "löjligt" jobb. Han var, kort sagt, "löneslav" och det ville han inte vara. Han drömde, enligt hustrun, om att uppfinna något, starta företag, bli rik.

När Jevgenij Umerenko kom ner till Göteborg i juli 2016 hade K tvingats sluta på Volvo Cars, gått arbetslös i drygt ett år, nu börjat igen på Volvo. A skickade ännu ett mess till K, senare samma dag, tydligen hade en av dem försökt ringa den andre:

Sorry for interrupted call, my phone has been discharged. So tomorrow at Irish pub 6.10. By the way my friend is a council from rus embassy in Stockholm

Fortsättningen vet vi inte mer om än att K och Jevgenij Umerenko möttes i Göteborg nästan på dagen ett år efter träffen på den irländska puben vid Avenyn. Det vet vi därför att Säpo nu var ryssen i hasorna, hade uppenbarligen fått korn på honom, fotograferade mötet, skrev i spanings-PM:et att han mött "Okm", det vill säga okänd man. De följde naturligtvis efter den okände, hem till honom, kunde så identifiera K. Vid det laget hade denne än en gång tvingats sluta på Volvo Cars i samband med personalneddragningar, gick än en gång arbetslös, allt mera förtvivlad, inbunden. Hemma bråkade de. Hans hustru säger i polisförhören att hon ville skiljas, han bad om förlåtelse, till sist orkade hon inte längre. "Jag vill inte lyssna på hans gnäll hela tiden." Den 28 augusti 2017 sätter hon in 10 000 kronor i en bankautomat. I polisförhöret säger hon att han gav dem till henne, bad henne att sätta in dem. Han ville inte säga varifrån pengarna kom.

13 november sätter han in 8 500 kronor kontant, 18 december 4 000 kronor, 30 januari 2018 10 000 kronor, 28 februari 10 000 kronor och så vidare.

Nu har han fått arbete på Scania i Södertälje. Där är han mer uppskattad än på Volvo: väldigt social, trevlig, fungerade väl i gruppen, säger en kollega. Lätt att lära sig, säger hans närmaste chef. Ställde upp för företaget. Kanske beror det på att han trivs bättre med sina kollegor, kanske arbetet på Scania är mer avancerat. Både där och på Volvo arbetar han med nästa stora projekt: förarlösa fordon.

Håkan Schildt, ansvarig för autonoma lösningar på företaget, kallar det för ett nytt teknikskifte, jämför det med förbränningsmotorn, ångmaskinen, hjulet. Sverige ligger långt fram i utvecklingen.

- Absolut. Både Volvo och Scania tillhör de ledande i världen. Tekniskt sett ligger USA och Kina lite längre fram, utvecklingen har kommit längre i USA, men i detta att koppla ihop fordonet med automatiken finns vi där längst fram.

Varför skulle Ryssland vara intresserad av att komma åt Scantias hemligheter?

- Det är svårt att veta. All information från de tekniskt ledande är naturligtvis av intresse. Inom autonomi ligger Ryssland ligger inte i framkant över huvud taget. Enligt polisens förundersökning har K laddat ner dokument för dokument från Scania i sin arbetsdator, tagit hem datorn, fotograferat sida för sida, anslutit kamerans minneskort till sin privata dator och skapat nya PDF-filer som laddats ner i ett USB-minne. På så sätt går det inte att se "att dokument kopieras från arbetsdatorn" och "omöjliggör någon form av bakspårning av var dokumenten kommer ifrån". USB-minnet har K, enligt samma källa, tagit med sig vid mötena med Jevgenij Umerenko, lämnat över det i utbyte mot pengar, månad för månad, i ur som skur. Pengarna har han fortsatt att sätta in i bankautomater, kanske i tron att de inte kan spåras om summan ej överstiger 10 000 kronor. Ibland har han betalat hyra och underhåll direkt den vägen. Sammanlagt har K satt in 189 310 kronor kontant. Som bevisning i åtalet mot K anför åklagaren Mats Ljungqvist bland mycket annat hans och Jevgenij Umerenkos rörelsemönster före sina mötena, ett avlyssnat samtal mellan de båda, K:s systematiska och konspirativa insamlande av material från Scania som inte hade med hans arbete att göra, K:s dåliga ekonomi. "Värvningens hela idé är som att rulla en sten utför ett berg", skriver förre Mossadagentens Viktor Ostrovsky. "Man får tag på någon som man sakta men säkert får att göra något olagligt eller omoraliskt. Man stöter ner honom från kullens krön."

Anders Sundelin

Svenska Dagbladet 16 juli 2021

Fotnot. Dom avkunnades 15 september 2021 vid Göteborgs tingsrätt: tre års fängelse för spioneri.